

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2024-30-18>

УДК 811.163.1'342.4:811.162.1'35

ШТЕФАН АНТОН

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

[a.shtefan@karazin.ua](mailto:a.shtefan@karazin.ua)

## NOTÆ DE NOTIONIBUS

Кілька уваг до назви пам'ятки XVII століття

У статті подано уваги до назви твору Лазаря Барановича «*Notij pięć ran Chrystvsowych pięć*» (1680). Попередні згадки про цей твір можуть свідчити про неповне розуміння суті назви, оскільки початкове слово *notij* недостатньо прозоре, а отже й може асоціюватися з латинським іменником *nota*. Можна стверджувати натомість, що автор спирається перш за все на латинське слово *notio*, що суголосне зі змістом тексту єпископа чернігівського.

Ключові слова: Лазар Баранович, *Notij pięć*, польська мова, латинська мова, історія польської мови.

SHTEFAN Anton

V. N. Karazin Kharkiv National University

## NOTÆ DE NOTIONIBUS

A few notes on the name of the [monument](#) of the 17th century

The true meaning of a headline for Lazar Baranovych's text called is being interpreted in the following article. The work on the material for this article has enabled us to come to the conclusion that previous scarce mentions of the text just prove the lack of clarity in terms of understanding the title of this piece of literature itself. Researchers in the past suggested that it should have been translated as *Five Notas*. *Five Notas* about the five wounds of Christ and the marking of such wounds. Such concept could be accepted with certain precautions based on the fact that latin lexemas such as *nota* and *notio* apparently have a common source of origin although the word "*nota*" is primarily associated with music but, as we mentioned above, the author in his text mainly addresses the issue of the Holy Trinity.

The suggestion to translate the headline as 'Marking of the five wounds of Christ' most certainly is not up to the point either. Although with some context involved the notions of the verbs to announce and to mark can be interpreted as similar ones. The thorough analysis of the whole text has given us firm grounds to suggest that in his text Lazar Baranovych appeals to the word *notio*. Thus we can state that Lazar Baranovych was talking about God's signs and omens in his text. Those omens are *gist*, *ethos* and sense of divine spirits. The text itself, quotes from it shown above and even the engravings totally prove our point. It is obvious that Lazar Baranovych was eager to visually corroborate his claims in the text. We can also see that the author appeals to some famous theologians.

It is common knowledge that the subject of cooperation between the divine spirits is the central topic for such theologians as Thomas Aquinas and Aurelius Augustine. Lazar Baranovych administers the interpretation and contemplation of this "cooperation" between the divine forces through the cult of Jesus Christ Five wounds which was typical for his epoch. Five wounds mean five godly omens therefore five *notas*. To sum up while translating the headline we can surely use the word 'omen'. There are five godly omens just as there are five wounds of Christ.

Key words: Lazar Baranovych, *Notij pięć*, Polish language, Latin language, history of the Polish language.

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одна з пам'яток XVII століття *Notij pięć, ran Chrystusowych pięć*<sup>1</sup> єпископа чернігівського Лазаря Барановича, що з'явилася 1680 року в типографії монастиря Святої Трійці в Чернигові, до нині привертала мало уваги науковців. Поодинокі згадки про цей польськомовний твір у загальному контексті творчості Лазаря Барановича свідчать про брак зацікавлення ним. Разом з тим, майже всі згадки про цей текст мають якщо і не дуже критичний, то щонайменше скептичний характер. Цим і можна пояснити відсутність докладних студій над цим текстом. Однак, проблема розуміння твору виникає вже з першого слова його назви.

## АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Ростислав Радішевський перекладає назву тексту українською як *П'ять нот* [1, с. 557]. Подібну ж версію перекладу подає і Юлія Рудакова: *П'ять нот про п'ять ран Христових* [2; с. 79]. Валерій Шевчук у своїй праці, згадуючи вірш Величковського, у якому згадуються твори Барановича, перекладає назву тексту як *Відмітка п'яти ран Христових* [3; с. 134]. Згадані вище пропозиції перекладу, як видається, спираються на латинське слово *nota*, *æ*, що і справді можемо перекласти як *нота*, *знак*, *відмітка* [8; с. 1191]. Разом з тим, вищезгадані пропозиції потребують дискусії та деяких уточнень.

## ФОРМУЛОВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Виявити кількість вживання лексеми *notio*, з'ясувати, у яких формах виступає у реченнях, а відтак з проаналізованих фрагментів розкрити суть назви пам'ятки.

<sup>1</sup> Тут і далі цитати з праці Лазаря Барановича подано за оригінальною тогочасною орфографією.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Глибший аналіз тексту спонукає припустити, що Лазар Баранович у назві вжив не слово *nota*, а, а інше, хоч і подібне за звучанням, а саме *notio*, *onis*, що можемо перекласти як *знамено/знамення/знак, ознайомлення, поняття, ідея, сенс*, а також *зауваження, догана* [8; с. 1192]. Іменник цей у латинській мові належить до III відміни, котра характеризується багатьма закінченнями у називному відмінку, зокрема й флексією *-io* (напр. *oratio* – мова) [4; с. 67]. Такі слова, як відомо, у польській мові набули форми *-cja*. Однак рівень запозичення слова *notio* у тексті Лазаря Барановича «неповний». Тим то й автор вдаючись за визначенням італійської дослідниці Д. Броджі-Беркофф до гібридизації мови використовує саме флексію *-iy* (у сучасній польській ортографії *-ij*) у початковому слові *Notiy*, що в польській мові є показником родового відмінка множини жіночого роду [5; с. 343]. Інші фрагменти також вказують на вживання саме жіночої парадигми.

Поява описуваного тексту припадає на так звану середньопольську добу, межі якої Зенон Клеменевич окреслює від початку XVI століття до восьмого десятиліття XVIII століття. Самі ж межі мовознавець ділить на чотири менші періоди. Третій період «триває від кінця XVII століття, а знаменує його обниження рівня мови на тлі загального відступу польського життя під знаком сарматизму» [6, с. 216]. Тому цілком логічно підходити до мовознавчого аналізу тексту й зокрема словоформ беручи до уваги особливості словозміни польської мови того періоду.

Які, отже, аргументи вказують на те, що в основі назви тексту Лазаря Барановича лежить саме слово *notio*. Першим найпростішим аргументом, як видається, може бути порівняння частотности вживання лексеми *notio*, або ж похідних від неї, – 71 раз у всьому тексті. На противагу лексеми *nota*, що її бачимо в тексті лише один раз (та й вона трапляється разом з тим же словом *notio*). З цих 71 разів двічі трапляється прикметник *notionalny* у різних формах і двічі прислівник *notionalnie*. Має місце також один раз вживання дієслова *notyfikować* і одного прикметникового неологізму *istnotny*.

Розгляньмо отже докладно випадки вживання *notio*.

1. Іменник *notio* у називному відмінку однини. Тут одразу звернімо увагу, що ця форма може виступати в різному графічному оформленні.

1.1. Повністю латинська форма *notio*, що трапляється у тексті дев'ять разів у межах тексту польською мовою і двічі у фразах латиною. Звернімо також увагу, що в усіх поданих нижче прикладах *notio* узгоджується з прикметниками, дієприкметниками, займенниками чи порядковим числівником у жіночому роді: *Notio że na napisana / Potrzebnie, od wszystkich by była czytana* [10; с. 9]; *Komu miła na ziemi w czytaniu Notio / Temu wieczne nią będzie IO* [10; с. 12]; *Także popolite Tchnienie, iest iedną Notio, y ona iedność iest tąż w Oycu y Synie / y iest rozdzielná od wszelkiew inney Notiew [...]* [10; с. 90]; *Notio dáła mi się prawie znąc we znaki / O noti! anagramma fkláda iáki táki* [10; с. 11]; *Notio / oto liter pięć w pięć ránach maiácie / Tá literá zabíia / literom przyznácie.* [10; с. *Notio* pięć drog pewnych do Nieba skázuie / Przez ręce / bok / y nogi / tu ptak przelátuie. [10; с. 28]; *Ze człowiek naturaliter scire desiderat, y duży rozumney ten iest pokarm NOTIO* [10; с. 28].

Може теж автор вдаватися до вставної конструкції у дужках у межах речення латинською мовою, що має роз'яснювальний характер: *Quæ supra nos / nihil ad nos. Quæ [mowi moiá Notio] supra me. totum ad me.* [10; с. 31]. Має місце також вживання слова *notio* в межах фрази латинською мовою: *NOTIO est. quã persona innorefcit/vt distinguatur ab alia.* [10; с. 95]; *Iak lectio NOTIO lecta placet, decies repetitá placebit.* [10; с. 85].

Також один із розділів автор титулує як *NOTIO SECVNDA Wiádomóść drugá, y szczęśliwá* [10; с. 33], де теж бачимо узгодження з латинським порядковим числівником у жіночому роді.

1.2. Дещо гібридна, сполонізована форма, де основа латинська, натомість флексія вже польська. Випадків такого гібридного вживання лексеми *notio* у тексті десять. Особливості вживання такої форми такі ж, як і описані вище, зокрема що стосується узгодження з дієсловами, дієприкметниками, а саме: *Jan kochanek.* с. 64]; *Co zádzíw, że y NOTIA prostaczká* [10; с. 21]; *Notia się moiá chlubi: Wim. Co wifz / powiedz y nam?* [10; с. *Iák nowa MIARA v mnie była Ianowá wedlug piętnástego Ewangelskiego Rozdziálu, tak tá NOTIA nad Ianá więcey wiedzieć niechce* [10; с. 87]; *Koždá Notia iest bytnóść Boská / która iest Bog.* [10; с. 90]; *Do tego notia záwŕze ma godność.* [10; с. 91]; *Zadná notia nie iest w bytnóści Boskiew / ktorá rozdziela / á nie rozdziela się.* [10; с. 90]; *Notia iest/ którą perfoná poznawa się / że się iq rozni od drugiew.* [93]; *Nobilem, notabilem, Notia zdziałala / Kolo niey niech zabawa twoia będzie cála* [10; с. 57]; *Także gdy się poloży notia / nie kładzie się Perfona / bo coś náleży notiew / co nie náleży perfonie.* [10; с. 91]; *Notiy znowu iest pięć / bo każde odnofzenie iest Notia.* [10; с. 90].

1.3. І врешті один раз у тексті трапляється повністю сполонізована форма *nocya* (за аналогією в тому ж тексті бачимо *disputácyca, rácyca, lekcyca*). Виступає вона теж у ролі простого підмета з дієслівним присудком у минулому часі: *Dom miał zá skorą / Nocya to wzięła / Krew wŕzytka z boku / y woda przyiela* [10; с. 10].

2. Один раз у тексті трапляється приклад вживання родового відмінка однини, що від XIV століття зазнавав (як і давальний чи місцевий відмінок, про що нижче) впливу жіночої прикметникової парадигми і, як бачимо, у XVII столітті цей процес ще мав місце. Ідеться тут про закінчення *-ej* (*Hiszpaniej, pracej, lekczej* тощо) [8; с. 102]. Закономірно отже бачити і в тексті Лазаря Барановича цю флексію: *Także popolite Tchnienie, iest iedną Notio, y ona iedność iest tąż w Oycu y Synie / y iest rozdzielná od wszelkiew inney Notiew* [10; с. 90].

3. Давальний відмінок, як і родовий, також характеризувався впливом прикметникової жіночої відміни, а отже й в ньому виступала флексія *-ej*, що й бачимо в аналізованому тексті: *Także gdy się położy notia kładzie się Perſona / bo coś należy notiey / co nie należy perſonie. Notiey bowiem włafnie należy rozdziałć; ale Perſonie rozdziałoną bydź* [10; c. 90]. Приклад давального відмінка іменника *notio* у тексті трапляється двічі.

4. Знахідний відмінок представлено двома показниками.

4.1. Може це бути типова вже для того часу флексія *-ę*, що виступає в тексті лише один раз і функціонує в ролі непрямого прийменникового додатка: *Z Pánną/ z Janem/ tę pięć ran zá Notię liczę / Pięć ſcholáſtycznych/ á myſl moią ćwiczę*. [10; c. 8].

4.2. І тричі в тексті трапляється та ж латинська форма *notio*, що і в називному відмінку. Знахідний відмінок можна розпізнати за дієсловом *znać*, що вимагає акузативу і що по ньому *notio* виступає у ролі прямого додатка. У формі знахідного відмінка бачимо теж займенник *ta – tę*: *Znáń tę dobrze Notio wbiłá mi ſię cialo Goździámi y kopiią / wſzytko ſię iey dáło* [10; c. 10]. Або ж в іншому фрагменті, де знахідний відмінок можемо простежити за тим же дієсловом *znać* у 2 особі множини наказового способу і присвійним займенником *moja* у знахідному відмінку з відповідною флексією *-ą*: *Znáycie moią Notio / y ia wás znáć będą / Wiſzę teráz / na Thronie ſądzić ich vſiędę* [10; c. 11]. В іншому ж фрагменті можемо розпізнати знахідний відмінок за дієсловом *pisać*: *Ze grzechy wáſze Notio piſáły / Zá inkáwft jobie krew moią obráły*. [10; c. 10]. І, врешті, варто розглянути слово *notio*, що виступає зі словом *nota* в тексті лише один раз: *Nota Notio / znaiome te znanie / Ktore będą w Pánie*. [10; c. 11].

Не до кінця зрозумілою видається фраза *Nota Notio*. Слово *nota* можна тут потрактувати двояко: як латинське дієслово *noto* (звертати увагу), що стоїть у 2 особі однини наказового способу. Але зі словника ми дізнаємося, що є воно перехідним, а отже мало б вимагати від іменника *notio* форми знахідного відмінка [8; c. 1192]. Однак пригадаймо, що зчаста Лазар Баранович у знахідному відмінку вдається до незмінної форми *notio*, зокрема після перехідних дієслів Лазар Баранович вживає *notio* у початковій формі.

Можна також припустити, що в цьому фрагменті вжито іменник *nota*, що в латинській мові може бути *pluralia tantum* і, як бачимо у словнику, означає *відомі речі, відомі факти* [8; c. 1191]. А що далі читаємо суголосне *znajome to znanie*, то й ця версія видається цілком слушною. Лазар Баранович нераз вдається до стилістичного прийому, коли подає фразу латиною, а потім її ж перекладає польською.

Важко однозначно стверджувати, чому лише раз автор вживає відповідну відмінку флексію *-ę*, а в інших випадках надає перевагу незмінній латинській формі. Така «неправильність» має місце не лише в знахідному, а й у називному відмінку однини та ще родовому відмінку множини. Можливо, оскільки текст в цілому має характер богословського трактату з елементами полеміки й роздумів, у такий спосіб Лазар Баранович «термінологізує» поняття *notio* і вдається до його початкової незмінної латинської форми.

5. Вісім разів у тексті слово *notio* виступає також із показником орудного відмінка однини і має виключно закінчення *-ą*. Виступати може в ролі обставини міри й ступеня: *Drogiem mieysce v siebie Notiey darował / Wiedźcie o tym / żem drogo Notią ſzacował*. [10; c. 10] Чи теж у ролі обставини способу дії: *Też Cerkiew Prawoſławną woiiuicą powtore broniąc wydáię NOTIĄ* [10; c. 41] Це ж бачимо і в дуже схожому, майже ідентичному фрагменті: *NOTIĄ wydáię powtore broniąc Cerkiew o Pochodzeniu Duchá S'. od Oycá, y o Głowie Chryſtuſie*. [10; c. 86]. Або ж інші фрагменти, де теж слово *notio* в орудному відмінку виступає у ролі обставини способу дії: *NOTIĄ iák Lią wydáię, obiecuiąc po niey, że będzie płodna, lub nie vrodźiwa*. [10; c. 82]; *Barźiey iefzczę podtátuſiawſzy zplodźilem tę NOTIĄ, tę to Lią, co zádźiw, że nie vrodźiwa?* [10; c.17]; *Po tey NOTIEY ziemney zdarz mi prawico Pańſka NOTIĄ niebieſką znać*. [10; c. 44]; *Tego Wſchodowi y Zachodowi życząc iesli Wſchod pozna ſwoy záchod, z Chryſtusem ſłońcem ſprawiedliwoſci áby znowu wſzedł, y ná wieki z Oycem, Synem, y Duchem S: wieczną o ich bytnoſciách NOTIĄ ſię bawił* [10; c. 45].

6. Місцевий відмінок, як уже зазначалося вище, у XVI та XVII ст. зазнавав впливу прикметникової жіночої відміни (*o dobrej, przy starej* тощо). У тексті в такій формі трапляється двічі й виступає або як обставина часу: *Po tey NOTIEY ziemney zdarz mi prawico Pańſka NOTIĄ niebieſką znać*. [10; c. 83]. Або ж у ролі додатка: *Theologiczne / kto Theolog / cnoty Masz tu w Notiey. przybieray ochoty* [10; c. 49].

7. Можемо простежити в тексті вживання слово *notio* у називному відмінку множини. Як пише Ян Лось у своїй праці, іменники м'якої групи мають закінчення *-e* [8; c. 108]. Це ж бачимо у тексті, де ця форма трапляється шість разів. Виступати вона може у ролі складеного підмета, вираженого кількісно-іменниковою сполукою з іменником у називному відмінку з дієслівними присудками у 3 особі множини: *Pięć to NOTIE złożyły cię w grobie. / Z Pánną, z Janem/ tę pięć ran zá Notię liczę* [10; c. 8]. Або ж виражений кількісним і порядковим числівниками, у поєднанні з іменником *notio* у називному відмінку множини. Значеннєво вони становлять одне поняття, що узгоджується з дієслівним присудком у 3 особі множини: *Trzy pierwſze Notie iq ſię Perſonalne / że Perſony czynią / y ich włafnie dzielą: y one ſáme ſą trzy iednoſci trzech Perſon / ktoremi Perſony iq ſię trzy* [10; c. 89]. Може теж виступати у ролі простого підмета, вираженого називним відмінком множини: *iq wiele imion: zowią ſię Notie / że notifikuią perſony; zowią ſię odnoſzenia / że perſony przez nie do siebie wzáiemnie odnoſzą ſię: zowią ſię włafnoſci / bo włafnie w perſonach ſą*. [10; c. 90]; *Wſzytkie Notie ſą iedná bytnoſć*. [10; c. 90]; *wzięte abſrachiuię mową ſię o bytnoſci / ále wzięte concretuię / nie: ſąd dobrze ſię mowi : bytnoſć ieft Oycowſtwo / mowi ſię bytnoſć rodzącá*. [10; c. 91]

Говорячи про родовий відмінок множини, то, перш за все, маємо повернутися до самої назви тексту, і можемо

стверджувати, що функціонує в ній саме слово *notio* у цій формі. Ян Лось у своїй праці *Gramatyka polska. Cześć* аналізує різні польські пам'ятки вказує саме на флексію *-ij/-uj* у родовому відмінку множини іменників III відміни (у різному графічному оформленні). Ї ми бачимо у давніх польськомовних пам'ятках: *historiy, rozmnażanie konstytucyj, akcyj, kontrowersyj, racyj, oracyj* [8; с. 111]. До слова, в пам'ятці у цій формі виступають і інші слова, зокрема: *wnętrzościy* (двічі) [10; с. 117], *liniy* (один раз) [с. 11], *własnościy* (двічі) [10; с. 104], *negacyi* (один раз) [10; с. 105], *rozkofzyi* (один раз) [10; с. 106], *exhálacyi* [10; с. 117], у *innych compozycyi* [10; с. вищезгадане дає підстави стверджувати, що за таким же зразком утворено форму слова *notio* – *notiy*. Таку форму – *notiy* – бачимо у тексті сім разів. Перш за все в назві: **NOTIY PIĘĆ, RAN CHRYSZTUSOWYCH PIĘĆ** [10; с. 1]. Сама ж вона трапляється двічі.

Далі можемо побачити ту ж форму з флексією *-iy*: *Dwie mądre Panny pod Krzyżem stoią / O tych Notiy pięć Concepta stroią*. [10; с. 1]; *Pięć v nich Notiy w szkołach wyliczają / Na ranach Pańskich pięć Notie mają* [10; с. **NOTIY** *Bożkich pięć: Oycowstwo, Synowstwo, Pohodzenie*. [10; с. 89]; **NOTIY** *znowu iest pięć / bo każde odnożenie iest* с. 90]; *Reguły te są Notiy: żadna notia o inney nie mowi się. Iáko: Oycowstwo iest Synowstwo* [10; с. 90].

У давальному відмінку множини слово *notio* в тексті відсутнє.

9. Знахідний відмінок множини представлений у тексті, як і в називному відмінку множини, закінченням *-e*: *Te by Notie trzeba kopiją/ goździámi/ Wbić s głowę, y temi się bawić Notiami*. [8]; *Wy te Notie w swej polożcie głowie / Wiekzych conceptow już żaden niepowie* [10; с. 11].

Можемо простежити цікаве вагання форм, де після числівника *pięć* іменник *notio* виступає не в родовому, а саме в знахідному відмінку множини. Як писав Зенон Клеменсевич, синтаксис числівників 2-4 міг вплинути на синтаксис числівників 5 і вище, оскільки числівники 2-4 частіше вживані [7; с. 341]. Позаяк протягом усієї історії польської мови трапляється після числівників 2-4 родовий частковий як прояв уподібнення до зразка 5 і вище, то й можна припустити зворотній вплив. Те саме, посилаючись на працю З. Клеменсевича, пише й Мирослава Сючак, зазначаючи однак, що таке поєднання могло мати місце лише у займенниках або ж прикметниках, – не іменниках [12; с. 148-149]. Можна припустити, що автор своїм *pięć notie*, яке трапляється в тексті п'ять разів, свідомо вдається до «помилкового» синтаксису з метою висунути на перший план іменник *notio*: **Pięć to NOTIE złożyły cię w grobie. / Z Pánną, z Janem/ tę pięć ran zá Notię liczę** с. 8]; *Na Krzyżowej Káthedrze Pan NOTIE sławi / Pięć. Niech się tu scholástyk onemi zádáwi*. [10; с. 7]; *Te pięć Notie liczcie scholáftycy sobie / Dla których Pańskie cialo položono w grobie*. [10; с. 11]. Явище такого вагання – *pięć notie* трапляється навіть в межах одного речення: **Pięć v nich Notiy w szkołach wyliczają / Na ranach Pańskich pięć Notie mają**. [10; с. 11].

10. І, зрештою, один раз може теж виступати у формі орудного відмінка множини з типовою вже на момент появи тексту флексією *-ami*: *Te by Notie trzeba kopiją/ goździámi/ Wbić s głowę / y temi się bawić Notiami* [10; с. 19].

11. Має місце теж вживання двох прикметників і одного прислівника від іменника *notio*: *To tylo Oćiec miłością notionalną / co y poznává rozumem notionalnym / ále że tylo jámego siebie poznáva notionalnie / y przez tę poznánie rodzi Syná / toć jámego tylo siebie y lubi notionalnie / á przez tę miłóść sam ieden tylo tchnie Duchá Świętego* [10; с. 222].

Також один раз Лазар Баранович вдається до прикметникового неологізму. За аналогією до слова *istotny*, що походить від іменника *istota*, він утворює прикметник *istnotny*, вплітаючи слово *notio*: *Bo ma áffistencją Duchá Świętego / ktory ią we wszystkich trudnoścích diriguie / y prawdy iftnotney vzy*. [10; с. 149].

Один раз Лазар Баранович вживає похідне від *notio* дієслово – *notyfikować*: *Notie mają wiele imion: zowią się Notie / że notyfikują osoby* [...] [10; с. 96]. Дієслово це, вочевидь, теж можна назвати неологізмом, оскільки вживається воно лише раз, хоча, слово *notyfikować* у польській мові функціонує у галузі політики й права й походить від латинського *notifico*, що значить робити відомим [8; с. 1192]. А фразу *notyfikują osoby* можна розуміти як *знаменують особи*.

12. Окремо можна виділити вживання слова *notio* у вставках латинською мовою. Можуть вони бути прямою цитатою праці Томи Аквінського з посиланням на статтю: *Atticuli Fidei non sunt de notionibus: Ergo lices sic vel aliter opinari*. [10; с. 93]. Також Лазар Баранович може подавати фразу латиною з її ж перекладом польською: *NOTIO est. quā persona innorefcit / vt distinguatur ab alia. Notia iest/ ktorą personá poznawa się / że się ią rozni od drugiey*. [10; с. 93]

Проаналізувавши формальні показники, що свідчать на користь лексеми *notio* у назві праці, спробуємо проаналізувати, про що саме йшлося Лазареві Барановичеві у назві тексту.

Як вже згадувалося вище, у словнику ми знайдемо кілька перекладів цього слова, а саме: 1) ознайомлення, знайомство, пізнання, 2) уявлення, поняття, 3) ідея, 4) сенс, значення, 5) обстеження, 6) зауваження, вирок. [8; с. 1192].

У тексті автор звертається до проблеми *Filioque* (з лат. і Сина) – догмату Католицької Церкви про походження Святого Духа не лише від Отця, а й від Сина, що його заперечує Православна Церква. Нераз автор звертається до праць західних отців Церкви, перш за все до св. Августина та Томи Аквінського (саме вони

присвячували свої роботи проблематиці Трійці). А позаяк те саме слово – *notio* – наявне в працях вищезгаданих отців церкви, а також чисельні цитати самого Барановича цих авторів, можна припустити, що саме в їхньому розумінні вживає його і Лазар Баранович.

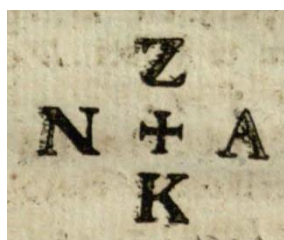
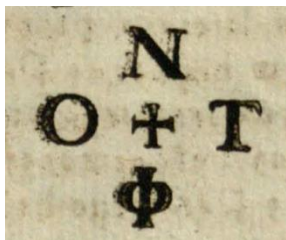
У примітці до статті «Miłość Boga w pismach św. Tomasza z Akwinu» («Любов Бога в працях св. Томи з Аквіну») Пйотр Москаль пише, що в термінології Томи Аквінського *notio* – це те, що становить властиву рацію пізнання божественної особи [9; с. 189]. І далі, посилаючись вже на словник лексики Томи Аквінського німецького дослідника Шютца теж тлумачить, що *notio* це *znamię*. [9; с. 189; 14]. Українською можемо це перекласти як *знамено, ознака, знак*, тобто щось, що вказує на суть, сутність, щось, що знаменує божественні Особи). Сам Лазар Баранович, спираючись, як видається, на Томи Аквінського пише: *NOTIY Boskich pięć: Oycowstwo, Synowstwo, Pohodzenie. Nierodzenie / [innascibilitas, inprocellibilitas, tak Pater non nascitur, iako non procedit.] & communis spiratio, y powfzechne, społeczne, pospolite Tchnienie. Pierwsze Oycowskie / drugie Synowskie trzecie Duchą Świętego / czwarte Oycowskie / piąte Oycowskie y Synowskie. Trzy pierwsze Notie nazywają się Personalne / że Perfony czynią / y ich właśnie dzielą: y one są trzy iedności trzech Perfon [10; с. 89].*

У аналізованому вище фрагменті читаємо, що *Notie mają wiele imion: zowią się Notie / że notyfikują perfony*, себто знаменують божественні особи.

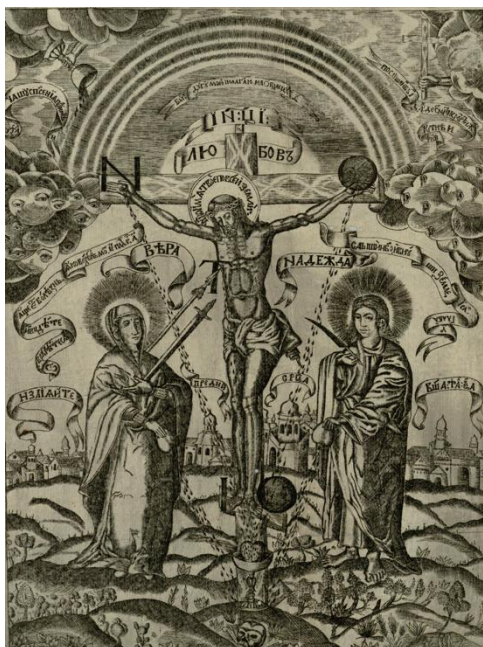
Слід зазначити, що крім вищезгаданого значення, вдається автор і до типового у західній традиції образу п'яти ран Христа, які теж називає *notio*: *Ná Krzyżu twoim pięć ran liczę sobie; / Pięć to NOTIE złożyły cię nną / z Janem / tę pięć ran zá Notię liczę / Pięć scholáystycznych / á tak tym myśl moją ćwiczę* [10; с. 8]. Тим то й у назві своєї праці автор вдається до цього ж поєднання: *Notiy pięć, Ran Chrystusowych pięć*.

У цьому контексті варто ще раз звернутися до згаданої вище цитати Лазаря Барановича: *ZNAK Krzyż Krzyżu dobrze kto wisiął znaczone / Po rękę / boku / nogach; ztąd ZNAK nazwan pono. / Notio że na ránach moich napifana / Potrzebnie / od wżytkich by była czytána.* [10; с. 9].

Автор акцентує увагу на словах *znak* і *notio*, що їх він подає не лише у тексті, а й у формі фігур довкола самих знаків хреста. Оскільки слово *notio* складається з п'яти літер, то й бачимо поєднання І та О, що накладаються одна на одну.



Далі теж можемо простежити паралелі між словами *znak* і *notio*: *Notio dáła mi się prawie znać we znaki / O noti ! anagramma sfláda iáki táki.*



Також можемо побачити одну з гравюр уміщених в тексті, де коло ран Христа подано відповідні літери N, O, T, I, O, що складають слово *notio*.

#### ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, усе вищезазначене демонструє, що твердження Ростислава Радишевського, Юлії Рудакової та Валерія Шевчука потребують певної конкретизації та уточнення. З певними зауваженнями можна прийняти їхню пропозицію перекладу твору Лазаря Барановича, позаяк латинські лексеми *nota* і *notio*, вочевидь, мають спільне походження, однак слово *nota* перш за все асоціюється з музичним терміном, натомість, як зазначалося вище, автор у тексті головно звертається до проблематики Святої Трійці. Пропозиція перекладу як *Відмітка п'яти ран Христових*, вочевидь, теж не є точною, хоча в певному контексті поняття *знаменувати* й *відмітити* можна сприйняти як подібні.

Детально проаналізувавши цілий текст, можемо стверджувати, що протягом усього свого тексту Лазар Баранович звертається саме до слова *notio*. Можемо, отже, стверджувати, що Лазареві Барановичеві у назві твору йшлося саме про божі знамення/знаки, що становлять суть, сенс, значення божественних Осіб. Це впливає і з самого тексту й наведених цитат, і з наявних у творі гравюр. Вочевидь, Лазар Баранович прагнув і візуально продемонструвати, про що йому йшлося у творі.

Також бачимо, що автор звертається до відомих богословів. І саме взаємодія божественних осіб є темою багатьох теологів, особливо Томи Аквінського й Аврелія Августина. Тлумачення й осмислення цієї взаємодії Лазар Баранович здійснює через типовий для його часу культ п'яти ран Христа (п'ять ран – п'ять



божих знамень, тобто п'ять *нотій*). А отже й перекладаючи назву тексту можемо сміливо вжити слово *знамення*: Знамен п'ять, Ран Христових п'ять.

Як бачимо, все вищесказане стосується лише одного слова цілого тексту, який до нинішнього часу не привертав особливої уваги дослідників попри те, що автор у ньому торкається доволі глибоких богословських тем. Також ці всі уваги можуть бути добрим поштовхом для цікавих і перспективних студій над текстом Лазаря Барановича.

### Література

1. Історія української літератури. Т 2. Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.) : підручник / Р. Радишевський та ін. Київ : Наукова думка, 2014. 840 с.
2. Рудакова Ю. Примірники видань творів Лазаря Барановича латинським шрифтом у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 2016. С. 58–89.
3. Шевчук В. Лазар Баранович як поет. Муза Роксоланська. *Українська література XVI – XVIII ст.*: у 2 кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 2005. С. 128–143.
4. Яковенко Н. М., Миронова В. М. Латинська мова : підручник. Київ : Знання, 2005. 541 с.
5. Brogi Bercoff G. Maccheronismo, ibridismo, questioni di Cinqua e letteratura nella Rutenia del Seicento (Аспекти української епістолярної прози у літературній традиції епохи Бароко) // Україна XVII ст. Між Заходом та Сходом Європи : Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13-16 вересня 1994. Київ-Венеція, 1996. С. 298-348.
6. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2015. 830 с.
7. Klemensiewicz Z., Lehr-Splawinski T., Urbańczyk S. Gramatyka historyczna języka polskiego : podręcznik. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964. 611 с.
8. Łoś, Jan. Gramatyka polska. Cześć III. Odmienność (fleksja) historyczna. Lwów, Warszawa, Kraków : Wydawnictwo zakładu narodowego imienia Ossolińskich, 1927. 321 s.
9. Moskal, Piotr. Miłość Boga w pismach św. Tomasza z Akwinu. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6a1f9850-8215-42c2-b89a-703a56ac06b0> (дата звернення: 1.04.2024)
10. N
11. Oxford Latin Dictionary. Oxford : At The Clarendon Press, 1968. 2126 p.
12. Siuciak M. Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008. 237 s.
13. Schütz L. Thomas-Lexikon : Sammlung, Übersetzung und Erklärung der in sämtlichen Werken des hl. Thomas von Aquin vorkommenden Kunstausrücke und wissenschaftlichen Aussprüche. URL: <https://www.corpusthomicum.org/tln.html#notio> (дата звернення: 1.04.2024).

### References

1. Istorija ukrajinskoj literatury. T 2. Davnja literatura (drugha polovyna XVI – XVIII st.) : pidruchnyk / R. Radyshevs'kyj ta in. Kyjiv : Naukova dumka, 2014. 840 s.
2. Rudakova Ju. Prymirnyky vydanj tvoriv Lazarja Baranovycha latyns'kyjm shyfytom u fondi Nacionalnojji biblioteki Ukrajinny imeni V. I. Vernads'kogho // Rukopysna ta knyzhkova spadshhyna Ukrajinny. Vyp. 20. 2016. S. 58–89.
3. Shevchuk V. Lazar Baranovyh jak poet. Muza Roksolans'jka. Ukrajinjs'jka literatura XVI – XVIII st.: u 2 kn. Kn. 2. Kyjiv : Lybidj, 2005. S. 128–143.
4. Jakovenko N. M., Myronova V. M. Latyns'jka mova : pidruchnyk. Kyjiv : Znannja, 2005. 541 s.
5. Brogi Bercoff G. Maccheronismo, ibridismo, questioni di Cinqua e letteratura nella Rutenia del Seicento (Aspekty ukrajinskoj epistoljarnoji prozy u literaturnij tradyciji epokhy Baroko) // Ukrajinna XVII st. Mizh Zakhodom ta Skhodom Jevropy : Materialy 1-gho ukrajins'jko-halijs'jckogho sympoziumu 13-16 veresnja 1994. Kyjiv-Venecija, 1996. S. 298-348.
6. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2015. 830 s.
7. Klemensiewicz Z., Lehr-Splawinski T., Urbańczyk S. Gramatyka historyczna języka polskiego : podręcznik. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964. 611 s.
8. Łoś, Jan. Gramatyka polska. Cześć III. Odmienność (fleksja) historyczna. Lwów, Warszawa, Kraków : Wydawnictwo zakładu narodowego imienia Ossolińskich, 1927. 321 s.
9. Moskal, Piotr. Miłość Boga w pismach św. Tomasza z Akwinu. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6a1f9850-8215-42c2-b89a-703a56ac06b0> (data zvernennja: 1.04.2024)
10. Notij pięc ran Chrystvsovych pięc ... przez Jaśnie w Boga Przeoświeconego Jego Mści Oyca Lazarza Baranowicza ... policzone. Czernihow, 1680. 41 ark.+355 s.
11. Oxford Latin Dictionary. Oxford : At The Clarendon Press, 1968. 2126 p.
12. Siuciak M. Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008. 237 s.
13. Schütz L. Thomas-Lexikon : Sammlung, Übersetzung und Erklärung der in sämtlichen Werken des hl. Thomas von Aquin vorkommenden Kunstausrücke und wissenschaftlichen Aussprüche. URL: <https://www.corpusthomicum.org/tln.html#notio> (data zvernennja: 1.04.2024).